

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut

**Sotsiaalabi pakkumise filosoofiline mõtestamine tulenevalt tänase sotsiaaltöö
põhimõtetest**

Filosoofia eriala bakalaureusetöö
Liisa Rootare

Juhendaja: Kadri Simm

Tartu 2021

Sissejuhatus	3
1. Tänapäevane sotsiaaltöö	5
1.1 Sotsiaalabi jagamise areng	5
1.2 Sotsiaaltöö põhimõtted	7
1.2.1 Humanistliku vabaduse väärtustamine	8
1.2.2 Ühiskondlike tavade ja seaduste aktsepteerimine	9
1.2.3 Kultuuridevaheliste erinevuste aktsepteerimine	10
1.2.4 Sotsiaalse ebavõrdsuse tunnistamine	10
1.2.5 Juhtumipõhine abi	11
1.2.6 Ühiskondlike muutuste tähtsustamine	12
2. Tänapäevase sotsiaaltöö filosoofiline taust	14
2.1 Liberalism	14
2.2 Humanism	17
2.3 Deontoloogia	18
2.4 Konsekventsialism	20
3. Kas kõikidel inimestel peaks olema õigus abile, olenemata nende panusest ühiskonda?	23
3.1 Argumendid sotsiaalabi jagamise vastu	23
3.1.1 Inimeste probleemid on nende enda süü	23
3.1.2 Sotsiaalabi jagamine soosib sõltuvust ja iseseisvusetust	24
3.2 Argumendid sotsiaalabi jagamise poolt	25
3.2.1 Inimesed pole oma probleemides ise süüdi	25
3.2.2 Probleemid on omavahel seotud	26
3.2.3 Diskrimineerituid kasutatakse ära	27
3.2.4 Solidaarsus	28
3.2.5 Sotsiaalabi jagamine võimestab inimest - ühiskonnale kasulik	29
3.2.6 Inimene on väärtus	30
3.3 Milline sotsiaalabi oleks kõige eetilisem tulenevalt sotsiaaltöö eesmärkidest?	31
Kokkuvõte	35
Allikad	38
Summary	42

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö argumenteerib, et kõikidel inimestel peaks olema õigus sotsiaalabile, olenemata nende panusest ühiskonda. Töö aktsepteerib ja võtab aluseks Eestis ja läänemaailmas valitseva sotsiaaltöö ja selle põhimõtted, mis on humanistlikud ja liberaalsed. Töö eesmärk pole seada kahtluse alla ega pooldada humanismi ja liberalismi ennast, vaid anda ülevaade sotsiaaltöö taustast ja arutleda, kuidas peaks sotsiaalabi andmine toimuma seda silmas pidades.

Töö hüpotees on, et kõikidel inimestel peaks olema õigus sotsiaalabile, olenemata nende panusest ühiskonda, kahel põhjusel. Esiteks sellepärast, et see suurendab heaolu terves ühiskonnas - kõikides inimestes on potentsiaal olla kasulik ühiskonnaliige, mida sotsiaalabi aitab rakendada. Teine põhjus on puhtalt humanistlik - inimesi peab aitama, sest kõik inimesed on seesmiselt väärtuslikud ja võrdsed. Inimeste probleemid pole alati nende enda kontrolli all ja meil on kohustus aidata neid, kellel on elus rohkem endast sõltumatuid probleeme kui teistel.

Töö algab ülevaatega sotsiaalabi jagamise arengust, sotsiaaltööst endast ja selle põhimõtetest. Sellele järgneb ülevaade erinevatest filosoofilistest ideedest, millel on kattuvusi sotsiaaltöö põhimõtetega. Ükski filosoofiline vaade pole täielikult ülekantav praegusele sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika põhimõtetele, aga leidub ühiseid jooni sotsiaaltöö ja erinevate filosoofiliste ideede vahel. Käesolev töö kirjeldab liberalismi, humanismi, deontoloogiat ja konsekventsialismi. Töö viimane osa vastab küsimusele, kas kõikidel inimestel on õigus sotsiaalabile, olenemata nende panusest ühiskonda. Teatud riskigruppide abistamine põrkub kokku tundmusega, et neid ei pea abistama, sest nad võiksid ise enda elu parandada. Näiteks pikaajased töötud ja kodutud. Käesoleva töö argumenteerib, et tegelikult ei pruugi nende sotsiaalsed probleemid olla nende enda süü, vaid sotsiaalse ebavõrdsuse tulemus. Järelduse hulka kuulub, et eetilise on aidata inimesi ennekõike humanistlikel põhjustel, sest lähtudes ühiskondlikust heaolust, tekib vastuolu vabaduse põhimõtetega, mida tänane sotsiaalpoliitika austab.

Käesolev töö toetub osalt filosoofilistele ideedele inimeste väärtusest ja kohtlemisest ühiskonnas. Teiste seas näiteks Isaiah Berlin ja Immanuel Kant. Lisaks käsitleb töö sotsioloogilisi teooriaid. Teiste seas on olulisel kohal Herbert J. Gans ja tema nägemus vaeste diskrimineerimisest. Töös on kasutatud ka erinevaid sotsioloogia- ja sotsiaaltöölaseid õpikuid ning Eesti sotsiaaltööd kujundavaid arengukavasid, et anda ülevaade sotsiaaltööst ja sotsiaalpoliitikast.

1. Tänapäevane sotsiaaltöö

Sotsiaaltöö defineerimiseks peab arvestama, et sotsiaaltööd tehakse piirkonniti väga erinevalt, sest sotsiaaltöö on sõltuv keskkonnast ja poliitikast, milles seda läbi viiakse. Seetõttu on ka kritiseeritud püüet anda ühest sotsiaaltöö definitsiooni. Samas on sotsiaaltöö defineerimine oluline, see ühendab töötajaid ja suurendab koostööd ning töö tulemuslikkust (Bartel, 2001). On komponente, mis kuuluvad sotsiaaltöö identiteedi juurde eri aegadel ja kohtades.

Sotsiaaltöö põhieesmärkideks võib pidada inimese elu olukorra parandamist (Wilken ja Ewijk, 2016), erinevate inimeste, gruppide ja institutsioonide vahelise dialoogi jaoks tingimuste loomist (Strömpl, 2018) ja olla piiride ületaja (Bartel, 2001). "Sotsiaaltöötaja on vahendajaks sotsiaalpoliitika ja klientide olukorra vahel, klientide ning institutsioonide ja süsteemide vahel ning kliendi ja tema sotsiaalsete keskkondade, nagu pere, töökoha, noortegrupi või naabruskonna vahel" (Wilken ja Ewijk, 2016: 8).

Kokkuvõtvalt on sotsiaaltöö lüliks inimese ja abi vahel ning selle eesmärk on toetada inimeste sotsiaalset toimimist ja osalemist ühiskonnas. Näiteks võib sotsiaaltöötaja märgata olemasolevaid teenuseid, mis võivad inimese jaoks kasulikud olla, hinnata kliendi vajadust erinevate toetuse järele, teavitada klienti tema elu puudutavatest teguritest, mille kohta tal endal teadmiseid pole, aidata kliendil suhelda teiste inimestega ja palju muud. Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni (IFSW) määratlus toetab sellist nägemust. Selle järgi aitab sotsiaaltöö inimesel tema kogukonnas luua endale keskkond, milles inimene elada tahab (IFSW).

1.1 Sotsiaalabi jagamise areng

Ühiskonnaliikmete abistamine, kes ise teatud eluliste toimingutega hakkama ei saa, on sama vana kui inimkond ise ja areneb koos inimkonnaga. Ajalooliselt, juba enne kristlust ja selle levikut, oli abivajajate abistamine suuresti vabatahtlik ja kohati ka halastuslik. Abistamine on olnud seotud ka abistaja maine, hea mulje ja tunnustuse saamisega. Vanas Kreekas ja Roomas tähendas abistamine pigem elu rikastamist, kui teiste inimeste kannatuste vähendamist. (Kreem jt, 1995)

“Abistamise peamiseks arendajaks on olnud usundid” (Kreem jt, 1995: 31). Nii Vana kui ka Uus testament räägivad abistamisest, inimarmastusest ja armuandidest, aga kristluses motiveeris abistama ka usuline õnnistus ja igavene elu. Keskajal muutus kirikuseadusega vaeste aitamine rikaste jaoks kohustuseks. Kirikud kogusid ja jagasid annetusi, aga sellega muutusid ise väga võimsateks institutsioonideks. (Kreem jt, 1995)

1601. aastal võttis Inglise kuninganna Elizabeth vastu vaeste seaduse, millega riik võttis teatava vastutuse sotsiaalprobleemidega inimeste abistamise eest ja koondas kokku vanu, haigeid ja psüühiliste erivajadustega inimesi. Industriaalne revolutsioon inglismaal aastatel 1750-1850 tõi endaga kaasa sõbralike küllastajate liikumise, mis oli vabatahtlik liikumine abivajajate probleemidega tegelemiseks, sest industrialiseerimise tulemusel tekkis tööpuudust ja muid sotsiaalseid probleeme. “Sõbralikud küllastajad olid tegelikult sotsiaaltöö esimesed pioneerid” (kreem jt, 1995: 33). 1884. aastal võttis Saksamaa kantsler Otto von Bismarck vastu sotsiaalkindlustuse seaduse, mis leevendas õnnetuste, haiguste ja vananemisega tekkinud probleeme. Aastast 1884 loodi inglismaale nn. settlement maju, mille eesmärk oli parandada olukorda linnaosades, kus oli palju vaeseid. Sellised majad loodi ka Ameerika Ühendriikides. Nende majadega on seotud ka teadliku sotsiaaltöö algus. 1948. aastal võttis Ühendatud Rahvaste Organisatsioon vastu Inimõiguste ülddeklaratsiooni, mida tähtsustatakse sotsiaalabi pakkumisel ja selle korraldamisel. (Kreem jt, 1995)

Professionaalne sotsiaaltöö sai alguse Ameerika Ühendriikidest. Erinevad heategevad organisatsioonid hakkasid uurima ja mõtestama, kuidas anda inimestele paremat abi. Näiteks materiaalse abi jagamise ja elutingimuste parandamise kõrval hakati rääkima ka sisemiste vajaduste rahuldamisest. 1898. aastal toimus New Yorgis esimene kursus, mis õpetas välja vabatahtlike abistajaid, ja millest arenes kiiresti välja esimene sotsiaaltöö kool, mille kursused kestsid aasta aega. 1939. aastal kuulusid juba kõik sotsiaaltööd õpetavad koolid USA-s ülikoolide juurde ja ka esimesest sotsiaaltöö koolist arenes Columbia Ülikooli Sotsiaaltöö kool. (Kreem jt, 1995)

Kui professionaalse sotsiaaltöö alguses pöörati tähelepanu psühholoogiale, siis muutuv maailm sundis pöörama suuremat tähelepanu inimese elu mõjutavatele

välitele teguritele – näiteks tehnoloogiline areng, inimeste liikumine, linnastumine, immigrantide vastuvõtmine, kultuurilised konfliktid, uute väärtuste otsimine – ja aja jooksul sai sotsiaaltööst ühiskonnateadus. Inimkäitumist analüüsitakse suuresti sotsiaalsetes gruppides, kuhu inimesed kuuluvad ja mis neid mõjutavad. (Kreem jt, 1995)

Lisaks sellele muutus aja jooksul abivajajate abistamine aina organiseeritumaks ja riiklikumaks. Kui varem, 19. sajandil, oli sotsiaalabi jagamine rohkem heategevuslik, siis 20. sajandi keskel muutus see rohkem riigi poolt organiseeritud ja rahastatud süsteemiks (Banks, 2012). Vabatahtlike töö võttis riik kas üle, või delegeeris vabatahtlikele organisatsioonidele (Kreem jt, 1995).

On riike, kus riigi korraldatud sotsiaalne seadusandlus ja programmid on sellisel tasemel, et neid riike kutsutakse heaoluriikideks (Kreem jt, 1995). Heaoluriigis on selle kodanikel õigus vähemalt miinimummääras sellistele riigi poolt tagatud hüvedele, nagu näiteks miinimumsissetulek, tervishoiuteenused, toit, elamispind ja haridus, et inimväärikalt elada (Kahn, 2002). See tähendab, et inimesel on turvalisus, et kui nendega midagi juhtub - töökaotus, vanadus, puue, lähedase kaotus või midagi muud sarnast - saavad nad riigilt abi (Kahn, 2002).

1.2 Sotsiaaltöö põhimõtted

Iga professioniga kaasneb teatud uskumuste võrgustik, mis reguleerib töötamist ja aitab seda mõtestada, selline professioni filosoofia annab töötamiseks normid, eeskirjad ja eetilised printsiibid (Tiko, 1997).

Sotsiaaltöö põhimõtted arvestavad Inimõiguste Deklaratsiooniga. Selle põhjal on Rahvusvaheline Sotsiaaltöötajate Föderatsioon võtnud vastu seisukohad, millega sotsiaaltööd kujundada. Lisaks sellele lähtub sotsiaaltöö ka riikide põhiseadustest, milles määratletakse kodanike põhiõiguseid, ja ka põhiõiguste seadustest. Igas riigis on sotsiaaltöötajatele oma eetikakoodeksid ja on ka olemas rahvusvaheline eetikakoodeks, mida peab töötades järgima, sest eetiliste standardite vastu eksimine võib ühiskonnas sotsiaaltöö nime mustata. (Kreem jt, 1995)

Käesolev töö arvestab sotsiaaltöö eetiliste põhimõtetega, mis on välja pakutud kirjanduse alusel. Käsitatud kirjandus on Anne Tiko “Väärtused ja eetika sotsiaaltöös” ning raamat “Sotsiaaltöö teooria ja praktika: lähtealused isikliku, perekondliku ja ühiskondliku elu tugevdamiseks”. Loetelu teemakohastest põhimõtetest on järgmine:

- (1) Sotsiaaltöö väärtustab ning arvestab kõikide inimeste isiklike hinnangute, mõtete ja soovidega oma elu kohta.
- (2) Sotsiaaltöö arvestab ühiskondlike väärtuseid, tavasid ja reegleid.
- (3) Sotsiaaltöö aktsepteerib kultuuridevahelisi erinevusi ja on diskrimineerimise vastu.
- (4) Sotsiaaltöö aktsepteerib, inimese probleemid võivad olla põhjustatud selliste väliste tegurite poolt, mis pole inimese kontrolli all ja inimene ei pruugi olla võimeline enda olukorda ise muutma.
- (5) Oluline on üksikinimeste probleemidele läheneda juhtumipõhiselt - peab leidma iga olukorra jaoks parima lahenduse.
- (6) Inimene on mõjutatav teda ümbritsevast keskkonnast ja teatud määral on inimeste olukorra parandamiseks viia ellu ühiskondlikul tasandil.

Järgnevalt on kõiki punkte pikemalt kirjeldatud.

1.2.1 Humanistliku vabaduse väärtustamine

Sotsiaaltöö on humanistlik - iga inimene on oma loomult hea, hooliv ja arenev, ning kindlasti ka väärtus iseeneses (Tiko, 1997). Sotsiaalabi pakkumine eeldab, et inimene, ka sotsiaalsetes raskustes inimene, on suuteline arenema, oma elu üle rahulolu saavutama ja end aitama.

Lisaks sellele on sotsiaaltöö keskmes inimene ja sotsiaaltöö väärtustab sotsiaaltöö vabadust. Inimesele ja ühiskonnale on jäetud vabadus oma tulevikku ehitada, teha vigu ja oma probleeme lahendada, avastada oma vajalikkust, jõudu, tegevuste tulemusi ja erinevaid alternatiive (Kreem jt, 1995). Inimesel on õigus ka ise langetada otsuseid, mille tagajärgi võib pidada vigadeks, ja nendest õppida. Inimesi suunatakse eneseteostusele ja oma olemust väljaarendama kasvatuse ja koolituse teel (Tiko, 1997).

Sotsiaaltöötaja peab olema võimeline suhtlema kliendiga, jagama oma teadmiseid ja mõtteid, ilma avaldama oma hinnangut, sest on oluline, et klient langetaks oma otsused ise (Kreem jt, 1995: 73). Selle asemel, et survestada, veelgi vähem sundida, klienti käituma kindlal viisil, peab sotsiaaltöö assisteerima klienti tema enda valikute langetamisel. Kui inimesel on valikuvabadus, kaasneb sellega ka vastutus. Inimene ka vastutab oma tegude eest ise ja igaüks on just selline isiksus, kelle ta on endast teinud (Tiko, 1997).

1.2.2 Ühiskondlike tavade ja seaduste aktsepteerimine

Kuigi sotsiaaltöö väärtustab väga suurel määral inimese isiklikku nägemust oma elust ja aktsepteerib inimeste individuaalsust, on oluline ühiskonnas hakkama saada ja selle reegleid arvestada. Sotsiaaltöö peab seisma teatud väärtuste eest, mis väljendavad headust ja õiglust. Inimese tähelepanu tuleb juhtida ühiskondlikele standarditele ja väärtustele ja motiveerida neid järgima, sest sotsiaaltöö ei tohi olla erapooletu ega neutraalne seistes silmitsi ülekohtu või kannatustega (kreem jt, 1995).

Inimese otsustusvabadusel on seadusandlusest tulenevad, aga ka kultuuriliselt kokkuleppelised piirid. Kuuludes ühiskonda, mida me teeme juba olles näiteks ühe kindla riigi kodanikud, mõjutavad meid paratamatult selle riigi tavad ja seadused. Ühiskonna liikmed on omavahel seotud sisemise kokkukuuluvustunde, teatud väärtuste ja arusaamiste jagamisega, mis ka reguleerivad kõiki inimesi, kes ühes geograafilises piirkonnas elavad (Kreem jt, 1995).

„Tõeline ühiskond on mitmesugustest osadest koosnev tervik, milles iga osa on üksteisega seoses ja sellega ühenduses mõjutavad üksteist” (Kreem jt, 1995: 187). Inimeste käitumine võib mõjutada teisi ühiskonnaliikmeid, kelle heaolu on samuti väärtuslik.

Kohustused teiste ühiskonnaliikmete ees pole ainus põhjus ühiskonnareeglitega toimetulemiseks. Igasugune väärtuskonflikt, väärtuste puudumine ja sotsiaalsete normide rikkumine tähendab seda, et inimene vähemalt teataval määral võõrandub ja desorganiseerub isiklikult ja sotsiaalselt (Tiko, 1997). Kui eesmärgiks on parandada sotsiaalsete probleemide all kannatava inimese heaolutunnet, on oluline pöörata

tähelepanu teda ümbritsevale keskkonnale ja tema suhtele ühiskonnaga. "Põhimõtteliselt on inimene reegleid järgiv olend, kuna ta leiab, et nii tegutsedes saavutab ta ühiskonnas tunnustuse (saab tasutud), hoiab oma asjad korras, välistab konflikte, kergendab sotsiaalset elu" (Tiko, 1997: 9).

1.2.3 Kultuuridevaheliste erinevuste aktsepteerimine

Sotsiaaltöö aktsepteerib ka seda, et kultuurid erinevad teiseteisest. On oluline, et sotsiaaltöötaja mõistaks ning arvestaks kliendiga suheldes erinevaid enamus- ja vähemuskultuure ja nende eripära, mis on oluline kliendi ning olukorra mõistmiseks. Kultuurilised erisused erinevate gruppide vahel võivad ühe ühiskonna sees tekitada arusaamatust. Sotsiaaltöö ei või aga jätta märkamata inimese tavapäratut käitumist enamuskultuuri suhtes, mis on tingitud kuuluvusest vähemuskultuuri. Grupeerimine aitab sotsiaaltööd organiseerida teoreetiliselt ja ka praktikas. Samas peab grupikuuluvust arvestama teatud mõtestatusega ja inimeste grupeerimine võib samas olla ka sildistav, mis vähendab inimese nägemist indiviidina. (Kreem jt, 1995)

Sotsiaaltöö seisab vastamisi dilemmaga, kas väärtustada rohkem kultuuride eripärade püsimist, mis võib soosida ebaõiglust, eraldatust ja rõhumist, või eelistada kultuurierinevuste ülest praktikat, mis võib oma üldisusega jääda inimeste jaoks liiga kaugeks.

1.2.4 Sotsiaalse ebavõrdsuse tunnistamine

Inimene toimib erinevates situatsioonides tulenevalt isiklike väärtuste hierarhia, mis hakkab aarenema juba eelkoolieas (Tiko, 1997). Termin *väärtus* on küll laia tähendusega sõna, on selle tähendus näiteks *hea*, või *väärtuslik* olema (Pojman, 2005). Väärtused on vastu võetud ka ühiskonnas - ühiskonnas kehtivad teatavad normid, mille alusel langetatakse väärtusotsustusi (Tiko, 1997).

Samas ei saa väita, et kõik inimesed suhtuksid ühiskonna väärtustesse samamoodi. Sotsiaaltöö väärtused väljendavad objektiivust, aga inimesed tõlgendavad neid väärtuseid erinevalt, subjektiivselt, tulenevalt isiklikest arusaamadest (Kreem jt, 1995).

Sotsiaaltöötaja aktsepteerib oma klienti nii, nagu klient on ja arvestab selle juures, et klient võib olla olukorras, mis on põhjustatud selliste väliste tegurite poolt, mis pole otseselt kliendi kontrolli all ja klient ei pruugi olla võimeline enda olukorda ise muutma (Kreem jt, 1995).

„Arvatakse, et inimesel on õigus inimväärseks eluks sõltumata tema võimest osaleda ühiskonna elus kasulikul viisil” (Tiko, 1997: 7). Kõikides inimestes on potentsiaal ja kõik inimesed võivad areneda piiramatult, kui vaid nende elu puudutavad välised tegurid tagavad neile võimaluse arenguks. Inimeste elus võib esineda probleeme, mis pole otseselt neist endast tulenevad, aga seavad nad võrreldes paljude teiste inimestega ebasoodsasse positsiooni ühiskonnas. Näiteks perekonna, kuhu inimene sünnib, materiaalne olukord, inimese füüsiline ja vaimne tervis, vähemusgruppi kuuluvus ja sellega kaasnevad raskused või paljud muud tegurid. Seega näeb sotsiaaltöö inimese sotsiaalset positsiooni ja enesega toimetulekut kui segu enesetekkelistest ja paratamatutest põhjustest. Inimesel võib olla paratamatuid raskuseid elus, millega peab arvestama abistamise juures.

„Paljudel klientidel, kes tulevad sotsiaaltöötaja juurde, on väärtusprobleeme” (Tiko, 1997: 10). Suur osa sotsiaalteenuste pakkumisest on ka inimeste väärtuste mõistmine ja väärtuste põhjuste mõistmine - millised tegurid inimese elus on põhjustanud tema väärtushinnangute hierarhia ja väärtuskonfliktid laiemas ühiskonnaga (Tiko, 1997).

1.2.5 Juhtumipõhine abi

Kuna sotsiaaltöö väärtused, olenevalt situatsioonist ja tõlgendusest, võivad omavahel põrkuda, näiteks väärtustades nii kultuuride erinevuseid kui ühiskonnasisest võrdsust, peab sotsiaaltöö leidma just iga olukorra jaoks parima lahenduse ja olema suhteliselt paindlik.

Kõikidel inimestel on õigus ja kohustus langetada otsuseid oma elukäigu üle, selle käigus teiste inimeste õigusi ja huve kahjustamata ja sotsiaaltöötaja kohustus on kliendile tutvustada erinevaid valikuvõimalusi, et klient mõistaks erinevaid tegureid ja väärtuseid paremate otsuste tegemiseks. Kui töötaja jagab kliendiga oma isiklike kogemusi ja arvamusi, on selle eesmärgiks lihtsalt uue informatsiooni tutvustamine.

Peab mõtlema klienti kui tervikut ja mõistma kliendi sisemisi konflikte, sisemisi ja väliseid probleeme, mõjutavaid tegureid. Samal ajal peab märkama ka kliendi tugevaid külgi ja aidama tal neid kasutada. (Kreem jt, 1995)

Töötaja väljendab oma arvamusi kliendi isikliku elu osas intensiivsemalt vaid juhul, kui klient pole otsustamiseks võimeline ja on ka olukordi, kui seadusandlus määrab sotsiaaltöötaja otsustaja rolli (Kreem jt, 1995). Kõikide inimese valikuvabadusel on teatud universaalsed piirangud. Nende piirangute või kliendi otsustusvõimega arvestamine ei tähenda, et töötaja piiraks kliendi õigust oma elu üle ise otustada (Kreem jt, 1995). „Niisuguses rollis sotsiaaltöötaja käitub kui ühiskonna ja selle standardite esindaja” (Kreem jt, 1995: 73). Kuid ka sellise abistamise juures peab arvestama sellega, et klient saaks teatud määral oma otsuseid ise langetada.

„Kui 'teadmine' tähendab kõrgemaid objektiivsuse standardeid ja ratsionaalsust, milleks inimene on võimeline, siis 'väärus' seevastu vihjab millegi eelistamisele või tahtmisele. Seega tegeleb siis sotsiaaltöö inimeste uskumuste, arvamuste ja tõekspidamistega, kasutades nende mõistmiseks vastavaid teadmisi.” (Kreem jt, 1995: 71)

1.2.6 Ühiskondlike muutuste tähtsustamine

Inimene on tugevalt mõjutatud end ümbritsevast keskkonnast, seega peab inimese elu muutmiseks tegelema terve inimest ümbritseva maailmaga ja sinna kuuluvate inimestega. Tihti peab inimest aidates arvestama tema keskkonnaga, tegelema kogu ühiskonnaga, läbi viima reforme ja muutma hoiakuid. Lähenedes sotsiaalprobleemidele ühiskondlikul tasandil, saab aidata inimestel edukamalt toime tulla iseenda keskkonnas pöörates tähelepanu “... koostöö õppimisele, osavõtule, vastutuse delegeerimisele, autoriteedile ja kogu vastutuse võtmise vajadusele” (Kreem jt, 1995: 192). Kui sotsiaaltöö pöörab tähelepanu ühiskonnas muutuste elluviimiseks, on see ühiskondlik sotsiaaltöö.

Eksisteerib grupe, kelle seas on sotsiaalsed raskused keskmisest rohkem levinud, näiteks teatud vähemusgrupid. Nende puhul on oluline pöörata tähelepanu tervele grupile, mitte keskenduda vaid indiviidide probleemidele, et üldist rõhumist

vähendada. Tegeletakse nii konkreetse grupi abistamisega, kui ka üldiselt terve ühiskonnaga.

Ühiskondliku sotsiaaltöö juurde kuuleb ka puudusi omavate institutsioonidega tegelemine, et nad edukamalt töötaksid. Ühiskondlik sotsiaaltöö on näidanud, et on efektiivne nii tervete rahvaste abistamisel, aga ka üksikisiku probleemidega tegelemisel. (Kreem jt, 1995)

2. Tänapäevase sotsiaaltöö filosoofiline taust

Ükski filosoofiline vaade pole täielikult ülekantav praegustele sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika põhimõtetele. Samas leidub ühiseid jooni sotsiaaltöö ja erinevate filosoofiliste ideede vahel. See alapeatükk kirjeldab nelja filosoofilist suunda, mis argumenteerivad sotsiaaltööd puudutavatel teemadel. Esiteks on selgitatud liberalismi ja humanismi filosoofilist käsitlust, mida nimetatakse sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika fundamentaalseteks omadusteks. Peale seda on ülevaade kahest vastandlikust eetikateooriast, mis argumenteerivad teo õigsuse määramise üle. Need eetikateooriad toetavad argumentatsiooni küsimuse üle, kas sotsiaalabi peaks jagama, sest see on kasulik ühiskonnale, või lähtudes humanistlikust nägemustest inimese suhtes.

2.1 Liberalism

Sotsiaaltöö põhimõtted on liberaalsed. „Liberalism on poliitiline doktriin, mis võtab indiviidi vabaduse kaitsmise ja suurendamise keskseks probleemiks poliitikas” (Britannica).

Liberalism hakkas jõudsalt arenema 18. ja 19. Sajandil filosoofide, sotsioloogide ja majandusteadlaste seas esmalt Inglismaal, mida peetakse liberalismi kodumaaks, Ameerika ühendriikides, siis Mandri-Euroopas ja mujal maailmas. Tegelikult oli selle võidukäik väga suhteliselt piiratud ja üheski riigis ei rakendatud liberalismi täielikult. Rakendati vaid mõned liberalismi punktid ja ülejäänud heideti kõrvale. Sellest olenemata on liberalism maailma muutnud. (Mises, 2007)

Liberalismist puudub üks kindel nägemus ja erinevad liberaalsed teooriad mitte vaid ei erine teineteisest, vaid kohati on ka vastuolus. “Liberalism ei ole lõplik doktriin, see ei ole tardunud dogma” (Mises, 2007: 11). John Kekes proovis liberalismiga tegeledes näiteks leida tähendust, mis rahuldaks võimalikult paljusid liberalismi vorme ja leppis, et leidub siiski ideid, mida see tähendus ei rahulda. Ühisteks joonteks Kekese hinnangul on näiteks see, et liberalismi kohaselt peab riik aktsepteerima mõistlike hea elu kontseptsioonide paljususega, peab tagama kodanikele vabaduse ja võrdsuse ning inimestel peab olema lubatud langetada otsuseid tulenevalt nende enda

hinnangutest heast elust. Liberaalsed väärtused on seega pluralism, vabadus, õigused, võrdsus ja jaotav õiglus. (Kekes, 1997)

Üks väga levinud nägemus vabadusest, millest kirjutab juba Immanuel Kant, aga arendas palju näiteks Isaiah Berlin, on eristada negatiivset ja positiivset vabadust. Berlin pidas neid vabaduse keskseteks tähendusteks. Negatiivne vabadus avaldub vastuses küsimusele “Millises ulatuses tuleks subjektile - isikule või isikute rühmal - võimaldada teha seda või olla see, milleks ta on suuteline, ilma teiste isikute sekkumiseta?” (Berlin, 1998: 37). Vabaduse positiivne tähendus avaldub vastuses küsimusele “Millest või kellest lähtub kontroll või sekkumine, mis võib määrata kellegi tegema pigem seda või olema pigem see kui midagi muud?” (Berlin, 1998: 37).

„Negatiivne eesmärk on vältida kurjust nagu diktaatorlust, piinamist, vaesust, sallimatust, repressioone, diskrimineerimist, seadusetust ja muud. Positiivne eesmärk on luua tingimusi, milles inimesed saavad oma elu võimalikult hästi elada.” (Kekes, ix)

Kuna leidub erinevaid liberalistlike teooriaid, on ka liberalismi üheselt keeruline kritiseerida, kuigi seda on siiski tehtud. Liberalismil on oht muutuda autoritaarseks (Carter, 2019). Positiivne liberalism puudutab ühiskonnaliikmete ebavõrdsust – oluline on märgata, et inimestel on ebavõrdsed võimalused oma soovide täitmiseks. Inimesi piiravad välised tegurid, mille vähendamisega positiivne liberalism tegeleb. Samas nähakse, et inimesi piiravad ka sisemised tegurid ja inimest mõjutavad ka tema irratsionaalsed soovid, loomulik eripärasus ja teadlikkus (Berlin, 1998). Sellisel juhul näib loomulik, et inimest aidatakse ka nende irratsionaalsete unelmate kiuste ja kohati on põhjendatud sundida inimesi tegema midagi, mida nad teeksid, kui neil oleksid paremad teadmised või nad oleksid ratsionaalsemad (Berlin, 1998). See tähendab, et inimesi küll sunnitakse, vähemalt survestatakse, aga nende enda huvides. Berlin tõi näiteks õigluse ja tervishoiu (Berlin, 1998). Teatud piirini on väga põhjendatav, et ühiskonnas on kindlad käitumistavad ja seadused, mille järgimist kontrollitakse. Liberalismi kohaselt peab poliitiline võim ja inimeste vabaduse piiramine olema põhjendatud ja liberaalse poliitika põhiküsimus on, et kas ja kuidas on poliitiline võim põhjendatud (Gaud, Courtland, Schmitz, 2020). Liberalismi puhul on oluline punkt, et ühe inimese vabadus ei ole teise inimese vabaduse ja heaolu piiramine. Kas on aga

ka põhjendatav inimest survestada või sundida teatud viisil käituma, kui kõrvaliste inimeste heaolu ei ole ohus? Sellele küsimusele vastab töö viimane peatükk.

Liberalismi ja selle levikut on seostatud paljude ühiskondlike arengute ja heaolu kasvuga. Liberalism oli see, mis muutis inimkonna jaoks loomulikuks idee kõikide inimeste vabadusest ja enne seda oli palju aktsepteeritavam isegi orjus, mida peeti üldsusele kasulikuks. Lisaks on liberaalne ühiskonnakorraldus muutnud töölisklassi elu paremaks ja teinud erinevad tooted, teenused ja ka meelelahutuse kättesaadavamateks. Liberalism annab kõikidele inimestele võimaluse end ülesse töötada. Samas kui ajalooliselt on ühiskond palju rohkem arvestanud sünnijärgset seisust. (Mises, 2007)

Liberalism sobib paljude sotsiaaltöö ideedega, sest üha enam väärtustatakse sotsiaaltöös inimeste võimestumist ja vabadust hinnanguteks oma elu kohta, vabadust soovideks ning eripärasusteks. Sotsiaalministeeriumi heaolu arengukavas aastateks 2016-2023 on toodud välja aluspõhimõtted, millest juhinduti arengukava koostamisel, aga ka elluviimisel. Selle hulgas on näiteks punkt, mis jagab vastutust heaolu, toimetuleku ja inimväärse elu kindlustamisel inimese ja riigi vahel märkides, et esmane vastutus asub inimesel ja tema perekonnal, aga riigi ja kohaliku omavalitsuse roll on aidata sellega, mida inimene ise ei suuda (Heaolu arengukava 2016-2023). Iga inimene peab vastutama oma individuaalse heaolu eest ja sotsiaalpoliitika ei saa parandada inimese olukorda ilma inimese enda panuseta. Ka sotsiaaltoetuseid pakkudes ei võta riik endale ainuvastutaja rolli. Silmas peetakse, et sotsiaaltoetus ei tohi vähendada inimeste motivatsiooni töötamiseks, mis soodustaks pikaajalist sõltuvust toetustest (Heaolu arengukava 2016-2023). Sotsiaalteenus ei tohi suurendada inimeste pikaajalist sõltuvust abist ja see peab suurendama inimese suutlikkust korraldada oma elu iseseisvalt, iseseisvat toimetulekut, enesearengut ning vähendada abivajadust (Sotsiaalministeeriumi kodulehekülg). Samas sotsiaalpoliitika näeb, et kõiki inimese probleeme ei suuda inimene lahendada ise ja arengukava aluspõhimõtetes on ka inimeste võrdne kohtlemine, probleemide ennetamine elukeskkonnas sotsiaalsete riskidega tegeledes, inimväärikuse tagamine ja muu säärane (Heaolu arengukava 2016-2023).

Arengukavad pole ühegi liberaalse filosoofilise õpetuse otsene tuletus ja pigem pannakse see paika riigist ja elanikest tulenevalt vajaduspõhiselt. Samas kattuvad arengukavade ideed paljus liberaalsete ideedega ja arengukavade eesmärgid on liberaalsed, sest nad taotleavad eraisiku otsustusvabadust ja ühiskonna sotsiaalmajanduslike takistuste ja diskrimineerimise vähendamist ning kaotamist.

2.2 Humanism

Sotsiaaltöö lähtub inimesest ja inimese heaolust. Selle eesmärgiks on inimese edukas toimetulek. "Sotsiaaltöö juhindub humanistlikest väärtustest, mille aluseks on iga indiviidi ja kogukonna ainulaadsuse tunnistamine, mõistmine ning lugupidav suhtumine nendesse; nõrgemate võimestamine, kaasamine ja võrdse võimaluse loomine ühiskonnaelus osalemiseks" (Strömpl, 2018: 61). Kuigi humanismi on tõlgendatud ajas ja kohas suhteliselt erinevalt, tähendab see üldiselt mõtlemist, mis peab inimest oma loomu poolest väärtuseks. Humanismis on levinud ateism ja ka agnostitsism ning leitakse, et inimelu on väärtus ka ilma jumalata, mistõttu peaks moraal aitama inimeste elu muuta meeldivamaks praegu, mitte teises elus (Law, 2011),

Humanism väärtustab autonoomsust ja demokraatliku ühiskonnakorraldust, milles riik suhtub neutraalselt inimeste erivenatesse uskumustesse (Law, 2011). Inimõigused, sotsiaalne õiglus, võrdsed võimalused ja heaolu on igal pool maailmas sotsiaaltöö aluseks. (Strömpl, 2018)

Martha C. Nussbaum kaitseb ideed, mille kohaselt on inimesel teatud kindlad kesksed defineerivad omadused ja need omadused puudutavad absoluutselt kõiki inimesi olenemata ajast ja kohast. Nussbaumi idee on humanistlik, see kirjeldab universaalset inimloomust ja otsib kõikide inimeste ühisosa.

Esmalt püüab Nussbaum piiritleda mingeid inimomadusi, mis käivad kõikide inimeste kohta igal pool ja igas ajas. Ta pakkus välja funktsioonid, nagu näiteks surelikkus, inimkeha, suutlikkus rahulduseks ja valuks, kognitiivne võimekus, areng imikuna, praktiline mõistus, seotus teiste inimeste ja loodusega, huumor ja mäng, eraldatus

teistest inimestest ja enda keskkonnast. Kui on teatud sellised universaalsed omadused, siis sellest tulenevalt määratleb Nussbaum ka kindlad võimekused (ingl *capabilities*), mis peaksid kõikidel inimestel olema. Näiteks võimalus mitte surra enneaegsesse surma, võimalus heaks terviseks, võimalus naudinguks ja valu vältimiseks, võimalus kasutada oma viite meelt, võimalus olla seotud teiste inimestega, nendega elada, võimalus otsustada oma elu üle, võimalus elada looduse ja loomadega, võimalus nautida rekreatsioonilist aktiivsust ja võimalus elada oma elu. Kuigi inimestel peaks olema õigus otsustada, kuidas nad neid võimalusi oma elus rakendavad, leidis Nussbaum, et inimelu, milles ei esine kõik need võimalused, pole täielik inimelu ja need võimalused pole ka ülekantavad - ühe puudumist ei kompenseerimist teise suurenemine. (Nussbaum, 1992)

See idee puudutab sotsiaalabi jagamise mõtestamist ja põhjendab seda. Mõte seisneb selles, et identifitseerides inimelu universaalsed jooned, saame me küsida, kuidas suhestub poliitikakujundamine selle suhtes (Nussbaum, 1992). "Kas nad annavad inimestele seda, mida nad vajavad, et funktsioneerida inimlikul viisil?" (Nussbaum, 1992: 214)

Nussbaumi idee on humanistlik, sest see argumenteerib, et kõik inimesed on olemuslikult võrdväärsed ja igal inimesel on õigus teatud määral abile. Esmalt on hulk tunnuseid, mis seovad kõik inimesed ja millest tulenevalt on kõikidel inimestel teatud teatud kindlad õigused inimväärses eluks.

2.3 Deontoloogia

Mis määrab, kas tegu on õige või väär? Üks võimalus on öelda, et teo õigsuse määrab selle teostamise motiiv. See on Deontoloogia. Tulenevalt deontoloogiast, peaks sotsiaalabi jagama mitte selle pärast, et see toob kasu, vaid sest abistamine ise, kui protsess, on väärtus. "Deontoloogiline eetika omistab seesmise väärtuse teole endale, mitte selle tagajärgedele. Moraalne tegu on ajendatud teatud motiivist ehk kohusetundest. Tähtis pole mitte teo tagajärg, vaid hea tahe. Moraalireeglid kehtivad kõigile ühtemoodi, need on universaalsed." (Eetikaveeb)

Immanuel Kant oli tuntuim deontoloog. Tema ideedes on paljut, mis sobib sotsiaaltöö humanismi ja liberaalsusega. Ta arendas välja moraalifilosoofia, mille keskmes on inimlikkus ja austus inimese vastu, mida on nimetatud ka sotsiaaltöö eetika baaspõhimõteks (Banks, 2012). Kant leidis, et moraal pole empiiriline tõde, vaid paratamatu ja absoluutne ning moraal pole instrumentaalne väärtus, vaid väärtus iseeneses (Pojman, 2005). Kohustavad on vaid sellised normid, mida järgiks iga mõistuslik olend (Jakapi, 2018).

Kant annab ratsionaalsusele ülima väärtuse. Asjade väärtus tuleneb sellest, et keegi annab sellele väärtuse – väärtustatud objekti väärtus on tingimuslik. Isik, kes objekti väärtustab on aga selle objekti ülim väärtuse allikas ja seega eristub väärtustatavatest asjadest. Inimesed, kes väärtustavad asju, peavad olema tingimusteta väärtust omavad, sest see tähendaks, et inimese väärtus oleks vaid see, mille talle kellegi teise hinnang annab. Samas pole alust oletada, et ühel isikul on tingimusteta väärtus, aga teisel inimesel pole. Seega inimene pole lihtsalt objekt ja inimesel on tingimusteta väärtus. Selle pärast tuleb kõiki inimesi kohelda tingimusteta väärtustena ja sellest tulenevalt kui eesmärke, mitte kui pelgalt vahendeid. (Pojman, 2005)

Tegude õigsuse peaks määrama nende motiiv ja ainus hea ning õige tegu juhindub heast tahtest, mitte emotsioonidest või ootusest kasule (Jakapi, 2018). Hea tahe on ainus, mida saab nimetada piiranguteta heaks. Kõik muu võib olla teatud kontekstis halb ja toota kurja ning on hea vaid juhul, kui sellega kaasneb hea tahe (Pojman, 2005). Sellest tulenevalt on oluline jätta tahaplaanile inimeste abistamise positiivsed tagajärjed ühiskonnale ja abistajale endale. Abistamise taga peab olema põhimõte, et hädasolija peab aitama, sest tema, kui inimene, on väärtus, keda tuleb hoida.

Kant nimetas kategooriliseks imperatiiviks moraalseid kohustusi, mida tuleb täita lihtsalt selle pärast, et need on kohustused (Pojman, 2005). Kant pakkus oma kategoorilisele imperatiivile välja kolm formulatsiooni, millest üks on: "Igal isikul kui mõistuspärasel olendil on väärikus ja sügav väärtus, millest tuleneb, et teda ei tohi kunagi ekspluateerida või manipuleerida või lihtsalt ära kasutada kui abinõud ühise hüve nimel, nagu me sellest aru saame (ega ka ühegi muu eesmärgi nimel)" (Pojman, 2005: 236-237). See tähendab, et kohtle inimest kui eesmärki, mitte kui pelgalt

vahendit oma eesmärgi saavutamiseks. Olenemata sellest, kuidas inimene käitub või kas ta on kasulik, on inimene väärtus ja teda peab kohtlema austusega (Banks, 2012). See on väga otseses seoses eelnevalt kirjeldatud sotsiaaltöö põhimõtete ja filosoofiaga - inimene on väärtus iseeneses.

Kanti moraalifilosoofial on ka murekohti. Kanti filosoofia väärtustab inimest, kes on võimeline ratsionaalselt mõtlema ja otsuseid langetama (Banks, 2012). Ta väitis suisa, et meil pole loomade ees kohustusi, sest loomad ei ole mõistust (Pojman, 2005: 238). Selle loogika kohaselt peaks inimesi kohtlema ebavõrdselt tulenevalt nende vaimsele võimekusele - intellektuaalsetel inimestel peaks olema eesõigused ja neid peaks rohkem austama kui vähem intellektuaalsemaid, näiteks ka lapsi (Pojman, 2005). Ühelt poolt võib öelda, et inimesi juba koheldakse "ebavõrdselt" tulenevalt nende vaimsest võimekusest. Kõige selgem näide võib olla teovõime piiramine, kui täisealine inimene ei ole suuteline oma tegudest aru saama, ja ka alla 18-aastastel on piiratud teovõime (Tsiivilseadustiku üldosa seadus, 2021). Kuigi praktikas on inimese teovõime piiramine seotud kindlate põhimõtete ja analüüsiga, võib Kanti moraalifilosoofia jätta õhku küsimuse, mille alusel me hindame inimeste mõistuspärasust. Inimeste mõistuspärasuse ja ratsionaalse mõtlemise alusel ebavõrdne kohtlemine võib põhjendada diskrimineerimist. See on vastuolus sotsiaaltöö liberaalsete põhimõtetega, mille kohaselt on iga inimene väärtus. Kanti teooria ei ütle, kuidas me peaksime praktikas inimestega käituma. "See võib meile öelda, et me ei tohi neid orjastada või ei tohi nendega ilma mõjuva põhjusega julmalt käituda, kuid see ei ütle meile, mida teha konfliktisituatsioonides" (Pojman, 2005: 239).

2.4 Konsekventsialism

Kuigi sotsiaaltöö põhimõtetes on deontoloogiat ja kantiaanlust, mõjutavad sotsiaaltööd ka neile vastandlikud ideed. Tegelikuses ei puuduta sotsiaaltöö ainult teenusesaajat ja sotsiaalabi jagamise poliitika on enamasti seotud üldise ühiskonna heaoluga. Kantiaanlik deontoloogia käsiks alati täita teatud kohustust - näiteks on valetamine halb, sest see on teiste inimeste suhtes manipuleeriv ja inimesi peab alati kohtlema austusega - olenemata tagajärgedest. Tegelikuses võib teatud hetkedel valetamine olla kasulik, võibolla päästa kellegi elu. Ka sotsiaaltöötajad ei käitu täielikult alati

deontoloogiliselt ja väga tihti peavad nad kaaluma, milline tagajärg oleks kliendile, aga ka ühiskonnale, parim ja milline oleks halvem. (Banks, 2012)

Sellisele käitumisele vastab konsekventsialism. "Konsekventsialism on vaade, mille järgi tegude moraalse õigsuse või valesuse määravad ära tagajärjed. Loomulikke kohustusi ega keelde pole. Ükski tegu pole õige ega vale iseenesest, vaid sõltuvalt sellest, kas ja kui palju head või halba ta endaga kaasa toob." (Jakapi, 2018: 172)

Näiteks võib valetamist iseennast pidada halvaks käitumiseks, aga konsekventsialist võib öelda, et valetamine on lubatud, kui see toodab suuremat kasu. Veelgi enam, valetamine on sellisel juhul suisa kohustuslik (Pojman, 2005).

Utilitarism on konsekventsialismi tuntuim vorm. Oluline on utilitarismist eristada eetilist egoismi, mis on samuti üks teleoloogilise eetika tüüpe. Eetilise egoismi järgi õige tegu on see, mis toob selle tegijale võimalikult suurel hulgal hüve, aga utilitarism püüdleb ühiskondliku heaolu maksimeerimisele ja taotleb suurimat hüve suurimale hulgale inimestele (Pojman, 2005). Klassikaliselt utilitarismi järgi hea on nauding ja halb on valu (Jakapi, 2018). Tuleb lisada, et kõik filosoofid on seda kontseptsiooni käsitlenud teatud määral erinevalt, seega on raske kindlalt öelda, milline on see "õige" utilitarism (Banks, 2012).

Iseenesest olid klassikalised utilitaristid, nii Jeremy Bentham ja John Stuart Mill, kahekümnenda sajandi humanistide eelkäijad ja mõlemad tahtsid, et seadused teeniksid inimesi, nende vajadusi ja huve ning pooldasid vaeste aitamist, naiste vabadusi ja kurjategijate rehapiliteerimist (Pojman, 2005). Sellised ideed on ka vastavuses tänase sotsiaalpoliitika eesmärkidega nagu võrdne kohtlemine, diskrimineerimise laitmise, inimväärikuse tagamine, sooline võrdõiguslikkus ja nii edasi (Heaolu arengukava 2016-2023). Samas tänane sotsiaaltöö ei lähtu vaid ühiskondlikust kasust, vaid ka austusest inimelu vastu. Utilitaristid aga näevad, et selline käitumine leevendab üldiselt valu ja suurendab naudingut või õnne (Pojman, 2005).

Üks utilitarismi tugevus on see, et ta on ainus printsiip, mis potentsiaalselt pakub lahenduse kõikideks juhtudeks - alati tee nii, et tuleks võimalikult palju kasu. Teiseks

utilitarism paistab jõudvat moraali tuumani - aidata kaasa inimeste hüvangule - ja selline moraal on tehtud inimeste jaoks (Pojman, 2005). Utilitarism võib olla humanne väärtustades inimesi ja nende soove ning juhindudes neist.

Samas võib utilitarismi näha väga ebainimlikuna. Levinud kriitika, mida utilitarismile ette heidetakse on, et sellega saab õigustada tegusid, mis on tavaarusaama kohaselt valed. Kui suurem hulk inimesi saab väiksema hulga inimeste, ühe inimese, kannatusest naudingut, siis on see utilitarismi kohasel lubatud (Jakapi, 2018). See on vastuolus sotsiaaltöö humanistlike väärtustega. Sotsiaaltöö väärtuste hulka kuulub ka mittediskrimineerimine ja vähemustega arvestamine. Utilitarism võib aga põhjendada vähemusgruppide haavamist, kui see on enamusgrupile piisavalt kasulik. Isegi kui utilitarism peaks sellist nähtust õigustama, on see vastuolus eelnevalt kirjeldatud tänapäevaste sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eesmärkidega, liberalismiga ja humanismiga. Utilitarism paistab olevat humanistlik ennekõike enamuse suhtes.

Lisaks on utilitarismile etteheidetud, et pole võimalik kindlalt ette näha tegude tagajärgi, sest elu pole piisavalt reeglipärane (Pojman, 2005). Vastulause sellele oleks, et nähtuste selgitused ja prognoosid sotsiaalpoliitikas pole tihti põhjuslikud, vaid statistilised. Sotsiaalseid protsesse on oluline millegi alusel kaardistada ja reeglipärasusi leida, et oleks võimalik tõhusat poliitikat ja sotsiaalabi organiseerida. Kuigi peab nentima, et ümbritsev keskkond võib mõjutada statistika ja uuringute tulemusi või nende mõtestamist.

3. Kas kõikidel inimestel peaks olema õigus abile, olenemata nende panusest ühiskonda?

Käesoleva töö eesmärk on argumenteerida, et sotsiaalabi peab jagama inimesele olenemata tema panusest ühiskonda. On ühiskonnagruppe, kes saavad sotsiaalabi ja see ei tekita erilist vastumeelsust ühiskonnas. Nähakse, et nende inimeste probleemid pole nende enda kontrolli all või on nende abistamine otseselt ühiskonnale kasulik. Näiteks alaealised, puuetega inimesed ja eakad. Samas on ühiskonnagruppe, kelle kohta on arvamus, et nende probleemid on suuresti nende enda põhjustatud ja nad peaksid panustama ühiskonnaellu rohkem, et olla väärtuslikumad inimesed. Näiteks pikaajased töötud, kes ei tegele töö otsimisega, või pikaajased kodutud, kes saavad sotsiaaltoetuseid, aga ei muuda oma elukorraldust ega aktiveeru ühiskonnas.

3.1 Argumendid sotsiaalabi jagamise vastu

3.1.1 Inimeste probleemid on nende enda süü

Hoolimata sellest, et sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika usub, et inimene on oma keskkonnast mõjutatud selliselt ja see on tihti inimese probleemide põhjus, ei nõustu kõik inimesed sellega alati. On levinud arvamus, et inimesed on ise süüdi oma sotsiaal-majanduslikes raskustes, tehes ise valesid valikuid. Susan E. Wright Leidis, et näiteks USA-s, kus ühiskonnas on ohvri enda süüdistamine vaesuses inimeste seas rohkem levinud, kui sotsiaalse struktuuri süüdistamine, tehakse seda ka kõikides sissetuleku gruppides, ka vaeste endi hulgas (Wright, 1993). On levinud arvamus, kultuuriline uskumus, et vaesed käituvad halvasti, sest neil on moraalsed puudulikkused ja halvad väärtushinnangud (Gans, 1996). Kui liberaalses maailmas on inimesel vabadus oma elus otsuseid langetada, peaks ta ka vastutama tagajärgede eest. Seda rõhutab ka eesti sotsiaalpoliitika. Seega peaksid inimesed ise olema süüdi, kui nende elus on rohkem probleeme kui teistel inimestel, kes on langetanud ka paremaid valikuid. Herbert J. Gans kasutab sõna vääritud - Nii nähakse vaeseid, kui seatakse kahtluse alla nende moraalsus (Gans, 1996). Kui inimene on undeserving, siis ta ei vääri abistamist, rahalist või ka muud (Gans, 1996).

Inimeste sotsiaalsed probleemid on oma olemuselt tihti väga individuaalsed ja olenemata teatavatest statistilistest reeglipärasustest, erinevad abisaajad teineteisest. Rääkides kodututest, siis esineb see inimeste eludes erinevalt. Näiteks saab eristada kodutuid lapsi, kodutuid noori (siin vanuses 10-17) ja vaimuhaigeid kodutuid (Breakey ja Fischer, 1990). Neid inimgrupe nähakse rohkem sõltuvana teistest inimestest, vanematest ja hoolekandjatest, kui näiteks hea vaimse tervisega täiskasvanuid. Nende puhul tunnistatakse kergekäelisemalt, et neid ümbritsev keskkond on nende probleemide põhjustaja. Samas on kodutute seas levinud probleemiks alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine (Breakey ja Fischer, 1990). Nende murede süüdalseks võib juba palju kergekäelisemalt pidada inimest ennast, kui keelduda uskumast, et ka sõltuvusprobleemid võivad tekkida suuresti keskkonna mõjul. Sellisel juhul võib öelda, et need inimesed on teinud ise oma elus hulga halbu valikuid, mille tulemusel on neil sõltuvus alkoholist või narkootikumidest, mis on seotud nende kodutuse või muude muredega, ja oleks ebaõiglane, kui inimesed, kes teevad paremaid otsuseid, peavad neid üleval pidama.

3.1.2 Sotsiaalabi jagamine soosib sõltuvust ja iseseisvusetust

Tihti tuuakse ka põhjenduseks, miks sotsiaalabi mitte jagada, või vähemalt, miks seda piirata, et see süvendab inimeste sõltuvust ja ei motiveeri neid oma olukorda parandama. See väljendub küsimuses, millist toetust ja millisel määral, me jagame, aga ka küsimuses, kas üldse mingeid ühiskonnagruppe on vaja aidata.

„Kui iga toetus, mis saadakse, on õigus, pole ruumi headeks kommeteks, rääkimata tänulikkusest” (Dalrymple, 2001: 136). Dalrymple esitas näite, illustreerimaks oma väidet, et riigid võivad oma elanikud ära hellitada, pakkudes neile liiga heldelt sotsiaalabi. Ta kirjeldab oma raamatus *“Life at the bottom: the worldview that makes the underclass”* Inglismaale saabunud külalisarstide, näiteks Filipiinidelt ja Indiast, kogemusi Inglismaal sotsiaalteenuste pakkumisega. Olles ise riikidest, kus sotsiaalabi pole nii helde, kui Inglismaal, avaldasid neile kohalikud esmapilgul muljet. Töötades märkasid nad aga kiirelt, et Inglismaa paljud toetuste saajad käitused töötajatega ebaviisakalt, ülbelt ja ei väljendanud tänulikkust. (Dalrymple, 2001)

Küüniliselt öeldes, sotsiaalabi, eriti liigne ja pikaaegne, tähendab olukorda, kus üks osa ühiskonnast, peab üleval teist osa ühiskonnast, kes ei tööta, ega panusta samaväärselt ühiskonna toimimisse. See grupp inimesi kasutab ära ja elatub inimestest, kes töötavad rohkem. Selline kohustuste jagunemine ühiskonnas on ebaõiglane. Vaesem ühiskonnaklass, kes toetusi saab, on ebamoraalne, sõltub sotsiaalabist liiga hea meelega ja vaeste abistamine soodustab sellise ühiskonnaklassi teket ja kestust (de Tocqueville, 1997, viidatud Palmer, 2010: 94-95 kaudu)

Igasugust sotsiaalset abistamist ja riigi poolset sekkumist näha ka inimeste allutamisenä ja nende vabaduse piiramisenä. Sellega riik õpetab inimesi käituma ja end ise distsiplineerima ja kui inimene ei distsiplineeri end ise, teeb seda riik (Sargiacomo, 2009). Sotsiaalabi paratamatult, vaatamata humanismile ja liberalismile, on seotud teatud poliitiliste ideedega ühiskonna toimimisest. Sotsiaalabi, vaatamata inimese isiklike hinnangute arvestamisele, peab silmas teatud ideid, kuidas inimesed peaksid käituma. Inimesi hinnatakse tulenevalt sellest, kuidas nad saavad hakkama ühiskonna nägemusega normaalsusest ja sellest tuleneb hinnang inimese sotsiaalsetest probleemidest ning eraldatusest. Sotsiaalabiga, nii teenuste kui rahaga, saab suunata inimesi käituma nii, nagu ühiskond ootab, mitte nii, nagu inimese enda jaoks on parim. Sotsiaalabi võib küll jagada eesmärgiga suurendada inimeste positiivset vabadust, aga seda tehes survestada inimesi teatud viisil käituma, et hoopis rikutakse inimeste vabadusi.

3.2 Argumendid sotsiaalabi jagamise poolt

3.2.1 Inimesed pole oma probleemides ise süüdi

Sotsiaalpoliitika kujundamine arvestab ideega, et ühiskonnaliikmed, keda nähakse probleemsetena, pole tegelikult ise süüdi enda olukorras ja igasugune hälbekäitumine - kodutus, vaesus, töötus, kriminaalsus, alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine - on ühiskonna struktuurse ebavõrdsuse tulemus. On levinud arvamus, et vaesed käituvad halvasti, sest neil on moraalsed puudulikkused ja halvad väärtushinnangud, aga tegelikkuses on teatud inimeste jaoks on kättesaamatamad võimalused, nagu korralikud töökohad, koolid, elamispiinad ja muu, mis on vajalik heaoluks ja on teiste

inimeste jaoks kättesaadavamad (Gans, 1996). Ebavõrdsus ühiskonnas ei tulene sellest, et rikkamad on töökamad või targemad ja vaesed laisemad. See, et kellegi elus esineb vähe sotsiaalmajanduslikke probleeme, võib olla seotud tema sünnipärase perekonna majandusliku võimekuse, kasvatuse, haridusele juurdepääsu, kasvu- ja elukeskkonna ja muu sellisega, mis tegelikult ei ole alati inimese isiklike valikute tagajärg. Selle pärast ei saa kõikidele sotsiaalprobleemidega inimestele heita ette valede valikute tegemist - nende situatsioon ei pruugi olla nende enda süü. Vaeste süüdistamine sotsiaalprobleemides ja nende moraalsuse kahtluse alla panemine on ülekohtune, stigmatiseeriv, suurendab nende inimeste väärkohtlemist ja diskrimineerimist ning ei toeta nende olukorra paranemist (Gans, 1996). Vaesust seostatakse ühiskonna struktuuriga, milles võimulolija kuritarvitab oma võimu (Ewijk, 2018). See tähendab, et rikkama ühiskonnagrupi heaolu tuleneb vaesema ühiskonnagrupi rõhumisest ja sotsiaalse tõrjutusega mitte tegelemine soodustab selle nähtuse eksisteerimist.

3.2.2 Probleemid on omavahel seotud

Lisaks sellele, et inimeste sotsiaalsed probleemid pole alati nende enda süü, on ka inimeste olukorrad kompleksed, erinevate tegurite poolt mõjutatavad ja pidevas muutumises. Maailm meie ümber on keeruline ja eluliste ülesannete täitmine, mida ühiskond peab normaalseks, näiteks hariduse omandamine, pere- ja kodu loomine, laste kasvatamine, töötamine, enda õiguste eest seismine, on mõne inimene jaoks keerulisem, kui teiste jaoks.

Teatud ühiskonnagruppide sotsiaalne haavatavus suureneb ajas, sest ka maailm meie ümber muutub aina keerulisemaks. Näiteks väheneb kogukondade tähtsus, kuhu inimesed kuuluda võiksid ning mille liikmed teineteist toetavad ja inimesed peavad aina rohkem individuaalselt leidma oma kohta ühiskonnas. Inimestel, kellel on raskem teistega suhelda, on raskem aina keerulisemaks muutavas maailmas hakkama saada, sest nad saavad aina vähem toetuda kogukonnale. (Ewijk, 2018)

Sotsiaalne tõrjutus väljendub paljudes inimese igapäevaelu osades. Näiteks diskrimineerimises, ebavõrdses hariduses, ebavõrdses töökoormuse ja töötasu balansis erinevatel ametikohtadel. Võib nimetada väga palju, esmapilgul pisasju, mis

panustavad sotsiaalse eraldatuse eksisteerimisele. Kui inimene tajub halvaks, ebaõiglust ja ebavõrdsust, suureneb tema kõrvalejääetus ühiskonnast veelgi. Sellega hakkab sotsiaalsete muredega inimene, keskkonna mõjutusel, ise oma sotsiaalset kõrvalejääetus suurendama.

Inimene tunnetab ühiskonnas märke, mis võivad olla nähtamatud, aga viitavad, kuhu ta siseneda ei tohi, sest ta tunneb ennast nendes kohtades alaväärsena - inimene hakkab ise enda liikumist piirama. Näiteks ei tunne inimene end mugavalt kohas, mis on tema jaoks liiga kallis ja mis tuletab talle meelde tema rahalist kitsikust. Kuigi inimeste jaoks on ruum avatud, ei sisene ta, sest ei kuulu sinna. Selline sotsiaalne eraldatus, tihti näiteks linnaruumis linnaosade näol - on diskrimineerimise ja sotsiaalse tõrjutuse üks osa. Selline eraldamine kontrollib ligipääsu kohtadele, sündmustele, ressurssidele ja informatsioonile. (Maruste, 2015)

Olenemata kas inimene on rikas või vaene, reageerib ta sellele, kui teda ühiskonna poolt halvasti koheldakse, aga vaesed on ühiskonna poolt halvasti koheldud regulaarselt (Gans, 1996). Sellest kujuneb ka nägemus rohkemate sotsiaalprobleemidega inimesest, kui moraalselt halvast inimesest. Kui vaesed üldse halvasti käituvad, siis on selle indikaatoriks nende vaesus ise ja et vaesed võivad oma vaesuse tõttu ka suisa enda väärtushinnanguid rikkuda (Gans, 1996). Näiteks on perekondlikud tegurid, nagu vanemapoolse kontrolli puudumine ja lapse hooletusse jätmine, kõige rohkem alaealiste laste käitumist ja kuritegevust mõjutavad tegurid (Loeber ja Stouthamer-Loeber, 1986). Inimene aga ei saa valida, millisesse peresse ta sünnib ja kuidas tema vanemad teda kasvatavad.

3.2.3 Diskrimineeritud kasutatakse ära

Ühiskonna jaoks on kasulik, kui eksisteerivad vaesed ja muudes sotsiaalses raskustes inimesed, keda ka teatud määral diskrimineeritakse. Kuigi vaesed võivad rikkamate ühiskonnaliikmete käest abi saada, näiteks maksavad rikkad makse ja võivad annetada raha, millega vaeseid aidatakse, kasutab ka paremal järjel osa ühiskonnast ära vaesemaid.

Herbert J. Gans argumenteerib, et vaeste olemasolu tõttu saab ühiskonna „räpane töö“ tehtud odavalt. Vaesed teevad ära enamuse räpaseid, aga ka füüsiliselt raskeid ja ohtlikke töid, nagu tööd kaevandustes või ohtlike kemikaalidega. Võib nimetada hulga “räpaseid” või ohtlikke töid, mida ei tee vaesed või muud moodi marginaliseeritud, Gans tõi näiteks kirurgia. Kui rikkad teevad selliseid töid, ei peeta neid täid räpaseks. Lisaks võib vaeste töökoormus olla nii suur, et neil ei pruugi olla töötamise kõrvalt aega, et teha isiklike räpaseid töid. See on osa ühiskondlikust halvustavast hoiakust vaeste suhtes, kui räpastest. (Gans, 2012)

Teatud inimesed on endast sõltumatutel põhjustel sotsiaalsetes raskustes. Selline olukord on kasulik ühiskonnale, ja sellise olukorra aktsepteerimine tähendab nende inimeste ärakasutamist, ebavõrdselt kohtlemist ja diskrimineerimist. Sotsiaaltöö põhimõtetega on vastuolus selline suhtumine inimestesse ja kellegi heaolu rikkumine ühiskonna heaolu hüvanguks.

3.2.4 Solidaarsus

Humanistlikel põhjustel sotsiaalabi jagamine puudutab inimeste vahelist solidaarsust, mis on üks sotsiaaltöö põhimõtetest. Sotsiaaltöö üheks eesmärgiks on solidaarsuse suurendamine, et muuta ühiskondi kaasavamaks (Ülemaailmne..., 2018). Lisaks püüab sotsiaaltöö leevendada inimeste sotsiaalseid probleeme ühiskonnas, olles ise solidaarne halvemuses olijatega (Sotsiaaltöö üldine..., 2014).

Emile Durkheim, Prantsusmaa sotsiaalfilosoof, põhjendas solidaarsust kollektiivse sõltuvusega. Ta eristas mehaanilist ja orgaanilist solidaarsust. Mehaaniline solidaarsus käsitleb inimesi grupina, mille vaim on individuaalsete inimeste vaimude kogum, kellel on kindel viis elamiseks ning ühised reeglid, mis on individuaalsusest olulisemad. Mehaaniline solidaarsus on see, mis siis inimesi grupina koos hoiab - ühised reeglid ja tavapärad. Durkheim leidis, et inimesed grupi sees ajaga siiski muutuvad iseseisvamaks ja järjest rohkemad inimesed hakkavad leidma end väljaspool tavapärasest gruppi - kui see esmane mehaaniline grupp muutub suuremaks, väheneb selles inimeste kuuluvustunne. Siis hakkab mehaaniline solidaarsus inimeste jaoks oma tähtsust vähendama ja selle asemele ilmub uus süsteem, mis gruppi koos hoiab. Durkheim näeb ühiskonda kui organismi, milles inimesed jagunevad erinevate

rollidega väiksemateks gruppideks ja seetõttu sõltuvad teineteisest. Sellises ühiskonnas pole niivõrd oluline kuuluvustunne, kui sõltuvus teineteisest. orgaanilises ühiskonnas peaks toimuma orgaaniline funktsioonide vahetus inimeste vahel. (Mechtraud, 1955)

Seega inimesed, elades ühiskonnas, omavad mingeid rolle, mille tõttu inimesed sõltuvad teineteisest. Ühelt poolt saab nii mõeldes põhjendada üksikisiku ranget suunamist elama nii, et ühiskond sellest võidaks ja inimese vabaduste piiramist võib põhjendada öeldes, et sellega soosime või parandame me ühiskondlikku heaolu. Kui inimene ei täida oma rolli ühiskonnas, kannatavad selle pärast teised inimesed, kes temast sõltuvad, seega on vaja suurendada tema kasulikkust ühiskonnale, või lõigata ta ühiskonnast täielikult välja, et keegi tema tõttu ka ei kannataks. Kuidas saab määratleda, et inimene ei panusta ühiskonda üldse? Isegi kui inimene ei panusta ühiskonda tööturul osaledes, makse makstes, ega ka olles aktiivne ühiskonnaliige, võib inimesel siiski olla väärtus oma kogukonnas. Näiteks võib ta olla kellegi pereliige, laps, lapsevanem, sugulane, sõber või naaber. Väide, et inimese väärtus või kasulikkus ühiskonnas seisneb vaid tema panuses rahalisse ja majanduslikku heaollu, on primitiivne ega arvesta kõikide muude võimalustega, mil viisil inimene võib olla väärtuslik. Näiteks inimene, kes on pikaaegne töötu, elatub enamjaolt riigi poolt makstavatest toetustest, ega ka muuda oma elu, võib olla kellegi pereliige, kelle olemasolust oleneb nende pereliikmete heaolu ja toimetulek. Pikaaegne kodutu võib olla kellegi sõber, pakkudes talle emotsionaalset tuge, mis võib samuti toetada toimetulekut. On raske, kui mitte võimatu, öelda, et oleks inimene, kellel poleks endal mitte mingit rolli ühiskonnas peale teiste toetuste vastuvõtmise. Sotsiaaltöö humanistlike püüdluste kohaselt ei ole ta vähem väärtuslikum inimestest, kelle roll ühiskonnas on teistsugune.

3.2.5 Sotsiaalabi jagamine võimestab inimest - ühiskonnale kasulik

Kui inimesed on õnnelikud ja aktiivsed, võidab sellest kogu ühiskond. Vaesed, kodutud, töötud, sõltlased ja muudel põhjustel sotsiaalselt eraldatud inimesed ei panusta ühiskonda oma täit potentsiaali. Sotsiaalabi eesmärk tänapäeval, nii rahalise abi kui ka teenuste, on võimestada inimesi ja aidata neil juhtida iseenda elu, mitte toetada nende stabiilset sõltuvust toetustest. Näiteks, nagu eelnevalt kirjeldatud,

sotsiaaltoetus ei tohi vähendada inimeste motivatsiooni töötamiseks, mis soodustaks pikaajalist sõltuvust toetustest (Heaolu arengukava 2016-2023). Sotsiaalsel haavatavusel on finantsiline tagajärg – tihti panustavad need inimesed ühiskonda raha ja tööjõuga vähem - ja mida rohkem inimesi kimpus sotsiaalse kompleksusega, seda suurem on ühiskonna majanduslik kaotus (Ewijk, 2018). See tähendab, et mida rohkem on inimesi, kes saavad oma sotsiaalprobleemidele leevendust, seda rohkem on ühiskonnas aktiivseid liikmeid, kes panustavad selle arengusse. Lisaks mõjutavad sotsiaalprobleemidega kimpus inimesed ka oma lähedasi ja perekonda ja sotsiaalprobleemidega tegelemine tähendab ka nende inimeste sotsiaalprobleemide vähenemist.

3.2.6 Inimene on väärtus

Põhjendades konkreetselt pikaajaste töötud ja kodutud aitamist, ei pea mõõtma inimeste väärtust ühiskonnas vaid nende panusega tööturul. Isegi, kui inimene, iseenesest tööealine täiskasvanu, ei panusta majanduse arengusse ja tööturгу nii palju kui teised inimesed, ei tähenda, et tal pole ühiskonnas väärtust ilma end muutmata.

Ühelt poolt on ka pikaajased töötud ja kodutud kellegi lähedased inimesed - pereliikmed, lapsed, lapsevanemad, sõbrad, kaaskodanikud. Need on olulised rollid ühiskonnas ja nad võivad pakkuda inimestele lähedust, kuuluvustunnet, emotsioone, tuge ja panustada sellega nende inimeste, ja kaudselt kõikide inimeste heaolule. Isegi kui inimene ei panusta tööturгу, majandusarengusse, ega kavatse ka hakata seda tegema, ei ole ta ühiskonnas täiesti väärtusetu.

Sotsiaaltöö juured on humanistlikud - tulenevad inimese austamisest ja väärtustamisest. Väga oluline põhjus, miks jagada sotsiaalabi, on see, et ebaõiglus ühiskonnas, teatud inimeste pidev piinlemine, diskrimineerimine, ühe elanikkonna oluliselt kehvem elukvaliteet teistest, on humanistlike vaadete, aga ka inimõiguste vastu (Inimõiguste...). Inimesi peab aitama lihtsalt selle pärast, et tegu on inimesega, kes vajab abi.

3.3 Milline sotsiaalabi oleks kõige eetilisem tulenevalt sotsiaaltöö eesmärkidest?

Sotsiaalabi osutades tähtsustatakse nii selle ühiskondlikku kasu kui humanistlikku nägemust inimesest. Käesolev alapeatükk argumenteerib, et lähtudes sotsiaaltöö põhimõtetest, on kõikidel inimestel õigus sotsiaalabile olenemata nende panusest ühiskonda, ennekõike humanistlikel põhjustel ja eesmärkidel.

Üks argument inimeste, kelle panus ühiskonda on väiksem, kui neil potentsiaali oleks, toetamise vastu on, et kuna liberalismi ja valikuvabadusega kaasneb ka vastutus oma valikute eest, on inimesed ise süüdi oma sotsiaalmajanduslikes probleemides ja pole aus, et see osa ühiskonnast, kes teeb paremaid valikuid, on kohustatud pidama üleval seda osa ühiskonnast, kes langetab otsuseid, mis on nende olukorra tekitanud. Selle argumendi vastuargumentiks on väide, et inimesed pole alati oma probleemides ise süüdi, inimeste sotsiaalsed probleemid on rohkemal või vähemal määral seotud ebavõrdsete võimaluste ja diskrimineerimisega ühiskonnas. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika üheks eesmärgiks on ebavõrdsuse ja diskrimineerimise vähendamine ning kaotamine, sest see on osa inimese heaolu suurendamisest.

Teine argument sotsiaalabi jagamise vastu inimestele, kes ise ühiskonnaellu ei panusta on, et see soosib sõltuvust sotsiaalabist ja ei motiveeri inimesi oma elujärge parandama. Vastuargument sellele on, et sotsiaalabi jagamine võimendab inimest ja aitab tal muutuda aktiivsemaks ühiskonnaliikmeks.

Alapeatükk 3.2 toob välja argumendid kõikidele inimestele sotsiaalabi võimaldamise poolt. Kokkuvõtvalt kujuneb kaks laiemat argumenti sotsiaalabi jagamise poolt - deontoloogiline eesmärk väärtustada inimest ja abistamist kui tegu ning teleoloogiline eesmärk suurendada ühiskonna heaolu.

Kuigi pealtnäha on atraktiivne mõelda, et sotsiaalabi jagamise eesmärgiks on suuresti ühiskondlik kasu ja heaolu suurendamine, tekitab see vastuolu vabaduse põhimõtetega. Kui ühiskondlikku heaolu peetakse olulisemaks humanistlikust inimese väärtustamisest, on saab põhjendada üksikisiku heaolu ohverdamist enamuse heaolu suurendamiseks. Selline väärtustehierarhia aktsepteerib, et on teatud ettekujutus,

kuidas inimene peab käituma ja milline olema, et ühiskond tema eksisteerimisest võidaks. Seega abi, mida inimesele antakse või hinnang inimese olukorrale, on selle ettekujutuse poole kallutatud ja arvestab vähem inimese isiklike soovidega, kas või teatud määral. Inimesel on väiksem vabadus lähtuda oma elus enda isiklikest soovidest, nägemustest ja otsuseid langetada. Sotsiaalabi aktsepteerimine on inimese jaoks küll vabatahtlik, aga on võimalik põhjendada inimeste teatavat surveamist ja manipuleerimist ühiskondliku kasu eesmärgil. Seda nii sotsiaaltöö praktikas, riigi tasandil poliitikat kujundades, kui ühiskondlike arvamusalaldustega.

Rääkides, et sotsiaalsetes raskustes inimeste aitamine, kui mitte otseselt muutmine, et nad oleksid ühiskonnas kasulikumad, viitab justkui sellele, et nad juba pole olulised ühiskonna liikmed ja kellegi teise heaolu nimel võib nende heaolu vähendada. Inimest nähakse kui vahendit teiste inimeste heaolu saavutamiseks. Sotsiaaltöö põhimõtetega on kooskõlas väärtustada inimest iseendas, tema sisemaailma, vaateid ja soove, ja aidata inimestel kujundada just sellist elu, nagu nad soovivad ja seega ei tohi inimest kasutada pelgalt vahendina. Kui inimene tahab muutuda ühiskonna jaoks kasulikumaks, siis peab tal olema selleks vabadus, aga kui ta ei soovi seda, on ta siiski sama väärtuslik, kui teised inimesed.

Võib pakkuda välja, et kui teatud inimesed pole võimelised ühiskonna arengusse panustama selliselt, nagu teised inimesed, võib nad ju siiski jätta ilma sotsiaalabist. Inimene võib elada oma elu oma soovide kohaselt, aga lihtsalt jääda ilma teiste inimeste toetustest, kui ta ise ei panusta omalt poolt ühiskonda piisavalt. See võib taas olla vastuolus liberalismiga, kui me nõustume, et nende inimeste probleemid tulenevad struktuuralsest ebavõrdsusest ühiskonnas, mis pole nende enda süü, aga mis piiravad nende vabadusi, sest kui struktuuriline ebavõrdsus mõjutab inimest väga suurel määral, on tal ka raske oma olukorda ise parandada. Teatud inimgrupi ebaõiglaste raskuste aktsepteerimine, normaliseerimine, suurendamine ja kaasaaitamine on vastupidine sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika ideedega. Kui inimene ise soovib sotsiaalabist loobuda, siis peab tal olema selleks vabadus, vastupidine oleks ka liberaalsete ideedega vastuolus, aga samuti peab inimesel olema vabadus vabaneda diskrimineerimisest, rõhumisest ja ärakasutamisest.

Lisaks on raske määrata ühiskondlikku kasu, mida pidada silmas inimesi klassifitseerides ühiskonnale kasulikeks. Tõsi, ühiskondlikku kasu kirjeldades võib viidata aktiivsetele tööturul olijatele, võimalikule majandusedule, majanduslikule iseseisvusele ja muudele sarnastele asjadele, mis kindlasti ka on ühiskonna heaoluks olulised, aga see ei tähenda, et need oleksid ainukesed ühiskonna heaoluks olulised tegurid. Näiteks võib inimesel olla oma lähedaste inimeste jaoks oluline roll ja väärtus. Määrata mingeid inimesi ühiskonna jaoks teistest vähem väärtuslikeks on meelevaldne.

Seega peab sotsiaalabi jagamise eesmärk ja motivatsioon olema ennekõike humanistlik inimese väärtustamine - sotsiaalabi jagatakse inimestele selle pärast, et kõik inimesed on tingimusteta väärtused ja võrdsed, aga teatud inimeste eludes on ebaõiglaselt rasked probleemid. Kui ühiskond, või teatud osa ühiskonnast, pole rahul inimese panusega kollektiivsesse heaollu, on inimene võrdväärne kõikide teiste inimestega ja tal on õigus abile.

Negatiivne vabadus, vabadus millestki, tähendab, et inimene saab elada ilma, et teised inimesed või laiem ühiskond teda piiraks. Riigi pakutavad teenused ega ühiskond, ei mõjuta inimest käituma kindlal viisil. Positiivne vabadus tähendab, et inimesel on vabadus tegutseda oma soovide kohaselt. Riik ja ühiskond võimaldaks inimesel tegutseda nii, nagu ta soovib - sotsiaalne ebavõrdsus ja isoleeritus ei tohi piirata inimese tegutsemist. Inimest ei tohi piirata ühiskonna normid, mis liialt survestaks teda oma valikutes, aga samas tuleb tegeleda siiski sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamisega, et see omakorda inimest ei piiraks.

Sellest hoolimata on vastupidisel vaatel, ühiskonna heaolu edendamisel, oluline roll sotsiaalabi jagamisel ja sotsiaalpoliitikas ja olukord ühiskonnas mõjutab ka üksikinimeste subjektiivset heaolu. Indiviidi austamine ei tähenda, et ühiskonna kollektiivse heaolu väärtustamise peaks heitma täielikult kõrvale. Sellel on väga oluline roll sotsiaalabi jagamisel kohe isikliku vabaduse väärtustamise järel. On oluline, et inimese vabadused ja käitumine ei rikuks teiste inimeste heaolu. Sotsiaaltöö kohustus on seista ka inimestevahelise teineteise kahjustamise vastu. Kuid tuues ühiskonna heaolu suurenemise esmaseks motivaatoriks sotsiaalabi jagamisel, võib jagatav teenus olla vastuolus inimeste subjektiivse heaoluga.

Kuna sotsiaaltöö ja sotsiaalabi põhimõtted võivad oma olemuselt olla kohati vasturääkivad, näiteks väärtustades nii ühiskondlikku kui indiviidi kasu, peab sotsiaaltöö suhtuma kõikidesse olukordadesse tulenevalt selle olukorra spetsiifikast. Inimesete professionaalne abistamine peab olema individikeskne ja iga inimese olukorra lahendamisel tuleb lähtuda tema konkreetsest olukorrast, keskkonnast ja soovidest.

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö argumenteerib, et kõikidel inimestel peaks olema õigus sotsiaalabile, olenemata nende panusest ühiskonda. Töö aktsepteerib ja võtab aluseks Eestis ja läänemaailmas valitseva sotsiaaltöö ja selle põhimõtted, mis on humanistlikud ja liberaalsed, ja uurib, kuidas peaks sotsiaalabi osutama neid silmas pidades.

Töö algab üldise ülevaatega sotsiaaltööst ja selle põhimõtetest. Sotsiaaltöö on inimesekeskne ja humanistlik. Sotsiaaltöö põhimõtete lähtekohaks on nägemus inimesest, kui väärtusest iseeneses, arenevast ja otsustusvõimelisest. Sotsiaaltöö ei survestada ega sunni inimest käituma kindlal viisil, vaid assisteerib inimest valikute langetamisel. Sellega kaasneb vastutus oma tegude tagajärgede eest. Samas on isiklikul vabadusel mingid piirid - nii seaduslikud reeglid, kui ühiskondlikud tavad ning normid. Sotsiaaltöö peab seisma teatud ühiskondlike väärtuste eest ja nendega arvestama. Erinevate kultuuride normid võivad omavahel vastanuda ja sotsiaaltöö ning sotsiaalpoliitika peavad seisma ka vähemuste õiguste eest. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika tunnistab, et ühiskonnas eksisteerib teatav struktuuriline ebavõrdsus, mis tekitab teatud inimestele rohkem probleeme kui teistele. See on diskrimineeriv ja sotsiaaltöö ei aktsepteeri seda. Sotsiaaltöö ei tegele vaid inimeste individuaalsete probleemidega, vaid muutuseid viiakse ellu ka ühiskondlikult.

Ülevaatele sotsiaaltööst järgneb asjakohaste filosoofiliste vaadete esitlus. Kuigi ükski filosoofiline vaade pole täielikult ülekantav praegustele sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika põhimõtetele, leidub ühiseid jooni sotsiaaltöö ja erinevate filosoofiliste ideede vahel.

Liberalism on doktriin, mis kaitseb ja suurendab indiviidi vabadust. See tähendab inimese vabadust liigsetest piirangutest ja inimese vabadust otsuste langetamiseks. Liberalismi juures on oluline, et ühe inimese vabadus ei ole teise inimese vabaduste rikkumine. Lisaks sellele kaasneb vabadusega ka vastutus enda valikute eest. Sotsiaaltöös olulisel kohal oleval humanismil, nagu ka liberalismil, puudub küll üks konkreetne käsitlus. Üldiselt tähendab see mõtlemist, mis näeb inimest oma loomu poolt väärtuseks. Selle juures on näiteks toodud Martha C. Nussbaum, kes

argumenteerib, et inimesed on oma olemuselt võrdsed ja väärivad samu võimalusi inimväärikale elule ja abile.

Järgmisena käsitleb töö sotsiaalabi jagamist deontoloogilistel ja peale seda ka konsekventsialistlikel eesmärkidel. Tulenevalt deontoloogiast, peaks sotsiaalabi jagama mitte selle pärast, et see toob kasu, vaid sest abistamine ise, kui protsess, on väärtus. See on kooskõlas sotsiaaltöö humanistlike põhimõtetega. Selles peatükis on näiteks toodud Immanuel Kant, kes arendas välja moraalifilosoofia, mille keskmes on inimlikkus ja austus inimese vastu, mida on nimetatud ka sotsiaaltöö eetika baaspõhimõtteks. Inimest tuleb kohelda kui eesmärki, mitte kui pelgalt vahendit oma eesmärgi saavutamiseks. Olenemata sellest, kuidas inimene käitub või kas ta on kasulik, on inimene väärtus ja teda peab kohtlema austusega.

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika väärtustab ka ühiskondliku heaolu ja sellega seostub käesolevas töös konsekventsialism - vaade, mille kohaselt tegude moraalse õigsuse määravad selle tagajärjed. Selle tuntuim vorm on utilitarism, mis püüdleb ühiskondliku heaolu maksimeerimisele ja taotleb suurimat hüve suurimale hulgale inimestele. Samas võib utilitarism õigustada vähemuste heaolu vähendamist enamuse heaolu suurendamiseks, mis on vastuolus sotsiaaltöö põhimõtetega.

Käesoleva töö viimane osa vastab töö uurimisküsimusele ja hüpoteesile. Bakalaureusetöö eesmärk oli anda ülevaade sotsiaaltöö taustast ja arutleda, kuidas peaks sotsiaalabi andmine toimuma seda silmas pidades. Töö hüpotees on, et ühiskond peab toetama ka neid ühiskonnaliikmeid, kelle enda panus ühiskonda on väga väike, kahel põhjusel. Esiteks suurendab sotsiaalabi heaolu terves ühiskonnas ja teiseks peab inimesi aitama inimeses endas oleva sisemise väärtuslikkust tõttu.

Bakalaureusetöö jõudis järeldusele, et ühiskond peab toetama ka neid ühiskonnaliikmeid, kelle enda panus ühiskonda on väga väike. Põhiline põhjendus sellele on, et ebavõrdsus inimeste vahel on tihti ebaõiglane ja pole isiku subjektiivsetest valikutest põhjustatud. Sellele lisaks põhjendab järeldust ka vastuargumentide ümberlükkamine. Töös on toodud kaks argumenti abistamise vastu.

Esiteks argument, mille kohaselt inimesed on ise süüdi oma sotsiaalmajanduslikes probleemides ja oleks ebaõiglane, kui see osa ühiskonnast, kes teeb paremaid valikuid, oleks kohustatud neid üleval pidama. Selle argumendi vastuargumentiks on väide, et inimeste sotsiaalsed probleemid võivad olla seotud ebavõrdsete võimaluste ja diskrimineerimisega ühiskonnas. Paljud inimeste probleemid ei pruugi olla nende enda kontrollitavad, vaid struktuurse ebavõrdsuse tulemus. Struktuurse ebavõrdsuse aktsepteerimine on vastuolus sotsiaalpoliitika liberaalsete väärtustega. Teine argument sotsiaalabi jagamise vastu on väide, et see soosib sõltuvust sotsiaalabist ja ei motiveeri inimesi oma elujärge parandama. Vastuargument sellele on, et sotsiaalabi jagamine aitab inimesel muutuda ühiskonnas aktiivsemaks ja iseseisvamaks.

Töös leiti, et deontoloogiline motivatsioon abistamiseks sobib sotsiaaltöö põhimõtetega paremini kokku ja teleoloogiline motivatsioon on suurema tõenäosusega vastuolus sotsiaalpoliitika humanistlike ja liberaalsete väärtustega. Töö eesmärk pole ühte sotsiaalabi jagamise motivaatorit täiesti välistada. Pidades humanismi tähtsamaks ühiskondlikust kasust, ei pea loobuma ühiskonna heaolu väärtustamisest täielikult. Ideaalis need kaks eesmärki täiendavad teineteist. Nagu ka praktikas, on sotsiaaltöö isikukeskne ja iga juhtumi lahendamine toimub individuaalsetest asjaoludest lähtudes.

Allikad

Banks, S. (2012). *Ethics and Values in Social Work*. New York: Palgrave Macmillan

Bartel, C., A. (2001). Social Comparisons in Boundary-spanning Work: Effects of Community Outreach on Members' Organizational Identity and Identification. *Administrative Science Quarterly*, 46(3), lk 379-413. doi:10.2307/3094869

Berlin, I. (1998). *Valik esseid*. Tallinn: Hortus Litterarum.

Carter, I. (2019). Positive and Negative Liberty. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Kasutatud 20.03.2021 <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>

Dalrymple, T. (2001). *Life at the Bottom: The worldview That Makes the Underclass*. Chicago: Ivan R. Dee

Eetikaveeb: Deontoloogiline eetika. (i.a). Kasutatud 3.04.2021, https://www.eetika.ee/et/moraal/teoreetiline_eetika/deontoloogia

Ewijk, H., V. (2018). *Complexity and Social Work*. New York: Routledge.

Gans, H., J. (1996). *The War Against the Poor: The Underclass and Antipoverty Policy*. New York: Basic Books.

Gans, H. J. (2012). The Benefits of Poverty. *Challenge*, 55(1), 114-125. Kasutatud 27.04.2021, <http://www.jstor.org/stable/23211537>

Gaus, G., Courtland, S. D., Schmitz, D. (2020). Liberalism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Kasutatud 14.03.2021 <https://plato.stanford.edu/entries/liberalism/>

Girvetz, H. K., Ball, T., Monogue, K., Dagger, R. (2020). Liberalism. *Encyclopedia Britannica*, kasutatud 20.03.2021 <https://www.britannica.com/>

Sotsiaaltöö üldine määratlus. (2014). Kasutatud 24.04.2021, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

Ülemaailmne sotsiaaltöö eetiliste põhimõtete avaldus. (2018). Kasutatud 24.04.2021, <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>

Heaolu arengukava 2016-2023 (2016). Kasutatud 21.03.2021 <https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023>

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. (2010). Riigi Teataja II. Kasutatud 9.04.2021, [13320295](#)

Kahn, A. (2002). Explaining the Welfare State. *Social Service Review*, 76(1), 189-195. doi:10.1086/324613

Kekes, J. (1997) Against liberalism. London: Cornell University press.

Kreem, R jt. (1995). Sotsiaaltöö teooria ja praktika. Tartu: Eesti Sotsiaaltöötajate Koondis Lääneriikides.

Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. *Crime and Justice*, 7, 29-149. Kasutatud 9.04.2021, <http://www.jstor.org/stable/1147516>

Maruste, M. (2015). Sotsiaalne segregatsioon linnaruumis. *Sotsiaaltöö*, 2015(1), 60-63, https://intra.tai.ee//images/prints/documents/155902728162_Sotsiaaltoo_nr1_2015.pdf

Mechtraud, S. (1955). Durkheim's Concept of Solidarity. *Philippine Sociological Review*, 3(3), 23-27. Kasutatud 24.04.2012. <http://www.jstor.org/stable/41853340>

Jakapi, R. (2018). Õige ja vale. B. Mölder (toim), Sissejuhatus filosoofiasse (165-182). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Nussbaum, M. (1992). Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism. *Political Theory*, 20(2), 202-246. Kasutatud 20. aprill 2021, <http://www.jstor.org/stable/192002>

Palmer, T. G. (2010). Classical Liberalism, Poverty, and Morality. W. A. Galston ja P. H. Hoffenberg (toim), *Poverty and Morality: Religious and Secular Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pojman, L., P. (2005). Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn : Eesti Keele Sihtasutus.

Sargiacomo, M. (2009). Michel Foucault, Discipline and Punish: The Birth of the Prison. *Journal of Management & Governance*, 13(269), 269-280 <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1007/s10997-008-9080-7>

Shaffer, D., & Caton, C. L. M. (1984). Runaway and homeless youth in New York City: A report to the Inleson Foundation. New York: Columbia University.

Siporin, M. (1975) Introduction to social work practice. New York

Sotsiaalministeeriumi kodulehekülg. (i.a). Kasutatud 21.03.2021

<https://www.sm.ee/et/sotsiaalteenused>

Strömpl, J. (2018). Sotsiaaltöö identiteedi põhilised komponendid. *Sotsiaaltöö*: 20. aasta juubeli erinumber, lk 60-64

https://intra.tai.ee/images/prints/documents/153813499736_ST_eri_2018_web.pdf

Tiko, A., (1997). Väärtused ja eetika sotsiaaltöös. K. Murs (toim), *Inimkäsitlused ja eetika sotsiaaltöö lähtekohana* (lk 5-40). Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus (1.04.2021). Riigi Teataja I. kasutatud 3.04.2021, [122032021008](#)

von Mises, L. (2007). Liberalism. Tartu: Ilmamaa

Wilken, J., P. ja van Ewijk, H., (2016). Hea sotsiaaltöötaja on tark inimene. M. Selg (toim), Mõtisklusi sotsiaaltööst. Ajakirja Sotsiaaltöö artiklite kogumik(7-8). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Wright, S. E. (1993). Presidential Address: Blaming the Victim, Blaming Society or Blaming the Discipline: Fixing Responsibility for Poverty and Homelessness. The Sociological Quarterly, 34(1), 1-16. Kasutatud 7.04.2021 <http://www.jstor.org/stable/4121555>

Summary

A discussion on social care based on the principles of today's social work.

The aim of this BA thesis is to argue that every person has a right to social help regardless of their contribution to the society. The thesis accepts the principles of Estonian and Western social work and social policies, that are liberal and humanistic and aims to provide an explanation on how to interpret it when providing social services.

On one hand, social work respects people's freedom of choice - social work should not force or manipulate people to do anything. However, on the other hand, it takes legal laws and rules and customs of the society into consideration. Also, customs and rules of the society can differ between cultures and social work must accept in and avoid discrimination. In addition, social work acknowledges that some problems of people are caused by the social structure and are not controlled by individuals.

The main argument for justifying providing social care for every person regardless of their contribution to the society is that the problems of people are often caused by the social structure and are not by themselves. Firstly, social care can be provided to increase the well-being of the society. Although, that is a common motivation and concern in social work and social politics, it can justify decreasing the well-being of certain individuals to increase the well-being of the majority and, therefore, cause a conflict with liberalism and humanism. Secondly, social care can be, and as a result of this thesis, should be, provided because human beings are essentially valuable and equal.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liisa Rootare

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Sotsiaalabi pakkumise filosoofiline mõtestamine tulenevalt tänase sotsiaaltöö põhimõtetest“, mille juhendaja on Kadri Simm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Liisa Rootare
3.05.2021